

מאזרות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

תפילת מוסף של שבת תכנת שבת רצית קרבנותיה

צפע"ס – "יטפו ההרים עסיס" (יואל ד יח), צף וטף אחד הוא [כלומר, האותיות צ"פ מתחלפות באותיות ט"פ שבמילה "יטפו", ע"ס נמצאות במילה "עסיס"]. נמל"ד – "והיה ה' למלך" (זכריה יד ט), יטח"ז – "יטו שכם [אחד] לעבדו כי עין בעין יראו" (ישעיה נב, ח), והד"ג ב"א – יבוא לוינתן ויכרו עליו חברים, אז מסיני נצטוו עליה – פירש ה"ר בנימין אז מסיני קודם שבאו ישראל לסיני במצרים ובמרה ומצינו אז שהוא לשון הקדמה, "קדם מפעליו מאז" (משלי ח, כב). על הרמזים שהביא בעל השיבולי לקט יש להוסיף שהפסוק הנרמז בסדר האותיות תשר"ק, "אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים" (זכריה י, ח), נדרש בגמרא (חולין סג ע"א) על נס קיבוץ הגלויות:

אמר רב יהודה: [...] רחם – זו שרקק. א"ר יוחנן: למה נקרא שמו רחם? כיון שבא רחם – באו רחמים לעולם. אמר רב ביבי בר אבבי: והוא דיתבי אמדי ועביד שרקק [= והוא כאשר הרחם יושב על משהו ושורק], וגמירי, דאי יתיב אארעא ושריק – אתא משיחא [= ולמדנו, שאם הוא יושב על הארץ ושורק – בא המשיח] שנאמר: אשרקה להם ואקבצם.

דרישת הגמרא את הפסוק העוסק בקיבוץ הגלויות על ימות המשיח, מלמדת שבעיני הדרשן נס קיבוץ הגלויות הוא עצמו ימי המשיח. מעין מה שכתב הרמב"ם (הלכות מלכים, יא, א): המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, [...] וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו שנאמר: ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' והביאך ה' [...].

ראשי התיבות הבאים בסדר הפוך רומזים על כך שבימות המשיח תבוא הגאולה בסדר הפוך, כלומר לא כפי שציפינו. חלום הגאולה שליווה יהודים מאז צאתם לגלות כלל תשובה שתביא לחזרה לארץ. אם "מפני חטאנו גלינו מארצנו" (תפילת מוסף למועדים), אז כשנשוב בתשובה נחזור לארצנו. אולם ייתכן שהדברים יתרחשו בסדר הפוך: קודם נשוב לארצנו ורק לאחר מכן נשוב בתשובה. עלינו להיות מוכנים לכך שהגאולה לא בהכרח תבוא כפי שאנו מתארים אותה בדמיונו, ולקבל את סדר הגאולה כפי שקורא הדורות מראש מחליט לסדר אותה, בסדר שפעמים הוא הפוך – קודם מופיע נס קיבוץ הגלויות ורק אחר כך תופיע התשובה. במהרה בימינו.

הרב ד"ר אוריאל טויטו
ראש תכנית מצוינות

תפילות השבת שונות מתפילות שאר ימי השנה, לא רק בתוכן המיוחד לשבת המופיע בהן, אלא גם במבנה שלהן. בימי החול אנו חוזרים על אותה תפילה בשחרית, במנחה ובערבית. כך גם בחגים: תפילת שחרית מנחה וערבית של המועדים היא אותה תפילה. כך גם מוסף של המועדים בשינוי קל (הברכה האמצעית כוללת את קרבנות היום ובקשות המיוחדות לכל מועד). אולם תפילות השבת שונות זו מזו. בתפילות של שבת, הברכה האמצעית שונה מתפילה אחת לחברתה,¹ אולם למרות ההבדל יש לכל הברכות האמצעיות של תפילות השבת מבנה אחיד: הברכה פותחת בציון הייחוד של השבת. לאחר מכן באים פסוקי ציווי על השבת מן התורה, לאחריהם באה פסקה נוספת העוסקת בזויות שונות של השבת, ובסוף הברכה באה בקשה וחתימה.

בתפילת מוסף של שבת פותחת הברכה בתיאור השבת במקדש, "תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פירושיה עם סידורי נסכיה". בשונה מימות החול והמועדים שבהם המזבח אינו שובת ופעולת ההקרה נמשכת מעת הקרבת עולת התמיד של שחר ועד לזה של בין הערביים ברציפות, הרי שבשבת, מלבד עולת התמיד וקרבנות היום, המזבח שובת, כאילו מצטרף לשביתתם של ישראל ביום זה. מכאן עוברת התפילה לתיאור קרבנות השבת מתוך פסוקי התורה. החלק השלישי עוסק בעונג השבת, "ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג", ובסוף הברכה באה הבקשה על המנוחה ועל התורה וחתימת הברכה.

כאמור, הקטע הראשון של הברכה האמצעית בתפילת מוסף של שבת עוסק בשבת במקדש, והוא מסודר לפי א"ב בסדר הפוך – תשר"ק. וכך כותב הטור (אורח חיים, סימן רפו): ונוהגין בספרד לומר למשה צוית ובאשכנז נוהגין לומר תכנת שבת מיוסדת על אלפא ביתא של תשר"ק, על שם הגאולה, דכתיב: "אשרקה להם ואקבצם" (זכריה י, ח) [...] רצית קרבנותיה – בשביל שצריכין לחלל עליו השבת תיקנו לומר רצית קרבנותיה, פירוש: אף על פי שיש בה חילול שבת רצית בהן. מקורו של הטור הוא משיבולי לקט (סימן פב, הובא בבית יוסף כאף שכתב:

מצאתי בשם רש"י (סידור רש"י, סימן תקה) לפיכך הוא מיוסד באלפא ביתא זו לפי שהיא נשמעת על הגאולה, והגאולה עתידה להיות בזכות שבת², שנאמר: "לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו'" (ישעיה נו, ד) וכתב: "והביאותים אל הר קדשי" (שם פסוק ז). וכתב: "בשובה ונחת תושעון" (שם ל, טו). וכיצד נשמעת על הגאולה תשר"ק? על שם "אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים" (זכריה י, ח),

² על הקשר שבין השבת ובא הגאולה ראו: מלמד הרב אליעזר, פניני הלכה, שבת, א, פרק א, פתיחה, סעיף יג.

¹ אלינר אליעזר, "הברכות האמצעיות של תפילות שבת", מעיינות ח, בהוצאת המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה, תשכ"ח, עמ' 176.

**"כי שם ד' אקרא הבו גודל לאלהינו"
(דברים לב, ג)**

לכאורה שהפסוקים אינם עוסקים כלל בלימוד התורה, אלא או בשמים ובארץ ובחובתם לשבח את ה' (אבן עזרא), או בבני ישראל ותוכחתם ובדרישה מהם להודות על האמת (רשב"ם). כיצד אפוא הבין הרמב"ן, בעקבות חז"ל, שהמדובר כאן הוא בלימוד התורה ובחובה לברך על לימוד זה? מסביר הנצי"ב (דברים לב, ג):

[...] פשוטו של מקרא – של שמים וארץ. אבל בגמרא תענית דף ז' פירשו "יערוף כמטר לקח" לענין לימוד התורה [...] ובברכות דף כב [כא] וכן בירושלמי שם פרק ז' למדו מדכתיב "כי שם ה' אקרא" שחייבין לברך ברכות התורה לפני. ואם כן, אינו מתפרש כל זה הדיבור לשמים וארץ המשפיעים ומושפעים ברכות הטבע, אלא הבינו עוד משמעות ב"שמים" ו"בארץ". והיינו, תלמידי חכמים וזקני הדור מכונים בשם "שמים", המשפיעים כח רוחני בישראל, וההמון המקבילים מכונים בשם "ארץ" [...] ואם כן יהיה ביאור הענין: שהזהיר את ה"שמים" – והמה תלמידי חכמים – שישמעו [...] "ותשמע הארץ אמרי פי". כאשר ישמעו תלמידי חכמים עומק הלכות, ויהיו יגיעים להאזין ולהקשיב, אזי ימצאו המה דברים להשמיע להמון העם "אמרי פי", היינו דברים כבושים ונוחים, אשר יהיו דבריהם בנחת נשמעים [...].

"כי שם ה' אקרא" – שהרי דבריי נאמרים בברכה בשם ה' לפני, על כן יש בה [=בתורה] כח להתברך בפיהם, דהברכה היא תועלת להצלחת הלימוד. "הבו גודל לאלהינו" – ואתם ענו אמן, כפירוש רש"י ברכות דף כב [כא] [...]. לפי הנצי"ב, שמים וארץ מתייחסים – לפי חז"ל – למלמדים וללומדים, כשעיסוקם הוא לימוד התורה. מכאן שהפסוק "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו" מתייחס אכן לברכה ה' במסגרת לימוד זה, הלא היא ברכת התורה. מחלוקתם של הרמב"ם והרמב"ן תוסבר אם כן כמחלוקת סביב השאלה אם חז"ל אמנם הבינו כך את הפסוקים ומכאן שחובת ברכות התורה נובעת מצו הכתוב (שיטת הרמב"ן), או שכלל לא עלה על דעתם לפרש כן את העניין ורק הסמיכו את תקנתם על פסוקי המקרא (שיטת הרמב"ם).

רותם כחלון

סטודנטית בהתמחות לתושב"ע ובמסלול לחינוך מיוחד

חז"ל למדו מהפסוק "כי שם ד' אקרא" את החובה לברך ברכות התורה לפני הלימוד. כך נאמר במסכת ברכות (כא, א): "מנין לברכת התורה לפני מן התורה? שנאמר, 'כי שם ה' נקרא הבו גודל לאלהינו'".

מסביר רש"י (שם, ד"ה "כי שם ד' אקרא"): "כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל: אני אברך תחילה ואתם ענו אחרי אמן; כי שם ד' אקרא – בברכה – אתם הבו גודל לאלהינו – באמן".

הרמב"ם אינו מונה את חובת ברכת התורה במניין המצוות. הוא כותב בספר המצוות (מצוות עשה, יא): "והמצוה האחת עשרה הוא הציווי שנצטוונו ללמד חכמת התורה וללמדה, וזהו הנקרא תלמוד תורה, והוא אומרו ושנתם לבניך וכו'". זאת, מבלי להזכיר כלל את חובת אמירת ברכות התורה. וכן בספרו משה תורה מזכיר הרמב"ם את חובת אמירת ברכות התורה דווקא בהלכות תפילה (ז, י) עם שאר הברכות שמברכים כל יום, ולא בהלכות תלמוד תורה. רוצה לומר שברכות התורה הן כשאר הברכות שתיקנו חז"ל לומר מדי יום.

הרמב"ן חולק על גישתו זאת של הרמב"ם, ובהוספותיו לספר המצוות כותב (מצווה טו):

שנצטוונו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה [...] וכאשר נצטוונו בברכה אחר [על] האכילה, כך נצטוונו בזה [...] מכל זה נתבאר שהברכה הזו מן התורה ואין ראוי למנותה מצווה אחת עם הקריאה [...].

כח משכנעים היו דברי הרמב"ן עד שאפילו מפרשי ומגיני הרמב"ם תמחו על שיטתו של הרמב"ם. כך כותב בעל "מגלת אסתר" על אתר:

דברי הרמב"ן צודקים בזה המקום, ולא ידעתי למה לא מנאה הרב [=הרמב"ם] – אם לא שחשב שמדרשם בזה הפסוק הוא על דרך אסמכתא בלבד. אמנם עליו להביא ראיה.

אולם יש לציין כי מהעיון ברצף הפסוקים שבתחילת הפרשה, ופסוק "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו" בכללם, נראה

**בכל דרכיך דעה
האוטונומיה של החינוך הדתי**

ברוריה מכמן

"כל החכמות והמדעים וההשתלמות הכלליים הינם רק כלי ואמצעי להשריש עמוק עמוק בלב האדם פנימה את כח האמונה" (הרב קוק, מאמרי הראי"ה, עמ' 436)

הפולמוס על עיצוב מערכת החינוך בארץ ישראל מאז ראשית המאה העשרים, היה חלק מהפולמוס הרחב יותר בתנועה הציונית על מקומם של התרבות והחינוך בפעילותה של תנועה שמטרתה הקמת ישות מדינית בעתיד. העיסוק בשאלת החינוך מייצג את לב לבו של קונפליקט מרכזי ושל מאמץ לגשר בין תנועה חילונית ליהודות הלכתית. הרב קוק דחק בתנועת המזרחי להציב את החינוך הדתי במרכז ההתרחשויות בארץ ישראל.

ביולי 1920 נערכה ועידת לונדון, ההתכנסות הראשונה של התנועה הציונית לאחר תום מלחמת העולם הראשונה. על אף ששאלות החינוך היו שוליות לנושאים שנדונו בוועידה, מהווה ועידה זו ציון דרך מרכזי בקביעת מבנה מערכת החינוך בארץ ישראל והשליטה בה. ועידת לונדון התוותה את הדגם הבסיסי של חלוקת הסמכויות וההשפעה בארץ ישראל בין החינוך הדתי לחילוני. שם ניתנה לראשונה גושפנקה רשמית למעורבות מפלגתית בקביעת מדיניות החינוך. בוועידה זו הוכרו מעמדה וסמכויותיה של תנועת המזרחי בקביעת מדיניות החינוך הדתי בארץ ישראל, וניתנה לה אוטונומיה בתחום זה. באופן רשמי הסכם לונדון העניק למזרחי אחריות גם על תלמודי התורה והישיבות בארץ.

המניע לקבלתה של החלטה זאת על ידי מנהיגי החילוניים של התנועה הציונית הייתה האמונה כי תנועת המזרחי מהווה גשר להשפעה ציונית בקרב היהדות הדתית, שכן התנועה נחשבה לכוח מאזן ומתווך בין המנהיגות הדתית למנהיגות הציונית. החלטה זו הייתה בסיס להכרה באוטונומיה של בתי הספר של ההסתדרות הציונית וההיווצרות הזרמים בחינוך (1924). גם לאחר חקיקתו של חוק חינוך ממלכתי במדינת ישראל ב-1953, אשר ביטל להלכה את הזרמים בחינוך, נותרה הפרדה זו על כנה, כאשר תנועת המזרחי קיבלה לחסותה את החינוך הממלכתי דתי תחת הכותרת של "מינהל החינוך הדתי". מאז הקמתו, וגם בימינו, רואה עצמו החינוך הממלכתי דתי מחויב לסינתזה של חיים אמוניים במציאות של עולם מודרני, תוך עיסוק בלימודי קדש, ידע עולם וחינוך חברתי.

מקורות

- אלבוים-דרור, רחל, החינוך העברי בארץ ישראל, ב, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תש"ן, עמ' 225–310.
- מכמן, ברוריה, "תכנית הלימודים לבתי הספר העממיים של המזרחי משנת תרצ"ב", בתוך: דון-יחיא, אליעזר (עורך), בין מסורת לחידוש, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ה, עמ' 199–224.
- לוי, גל, "חינוך", בתוך אתר האוניברסיטה הפתוחה,

http://www.openu.ac.il/Personal_sites/gal-levy/Education.pdf